

«Gaud e laina en il Grischun»

Ina brochura d'infurmaziun da l'Uffizi forestal

■ **Gia da vegl enà ademplescha il gaud numerusas funcziuns impurtantas: El è spazi da viver per bieras spezias d'animals e da plantas, el protegia abitadis e vias cunter privels da la natira, el furnescha il lain sco material da construcziun e d'energia desiderà, plinavant serva el sco cuntrada da paus e da recreaziun.**

Cun ina surfatscha totala da gaud da circa 180 000 hectaras è il chantun Grischun il chantun da la Svizra cun il bier gaud: Ina quarta da la surfatscha dal chantun è gaud. Il motiv daco che questa cifra n'è betg anc pli auta è la gronda part da terren nunproductiv sco grippa e glatschers sur il cunfin natural dal gaud. Il gaud tanscha da 260 m s. m. sper San Vitore fin circa 2300 m s. m. en Val Müstair.

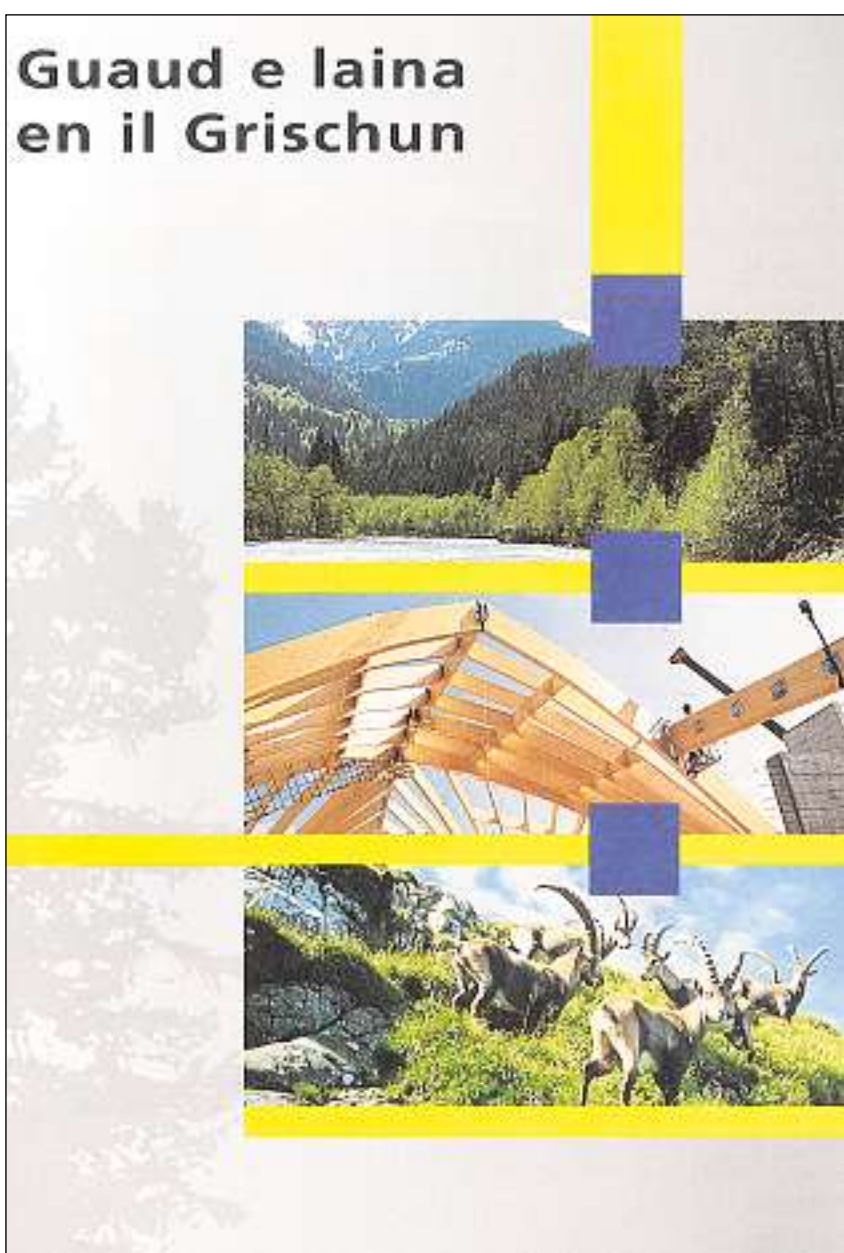


Pli che quatter tschintgavels da la surfatscha dal gaud sa chattan sur 1000 m s. m. Las plantas da feglia muntan a radund 15, las plantas da guglias – las uschenumnadas coniferas – a radund 85 pertschient dal dumber total.

Il gaud grischun ha bieras fatchesas. Tut tenor autezza sur mar, clima e relaziuns dal terren predomineschan autras spezias da plantas. Dals chastagners en las valladas meridiunales fin als schembers en las pli autas zonas da plantas èsi da chattar l'entira paletta da las spezias da plantas indigenas. En regiuns pli bassas chattain nus gauds maschadads da plantas da feglia. Quels sa midan plaunet en gauds da faus e gauds da faus ed aviezs, en gauds da pigns ed aviezs ed en vasts gauds exclusivamain da pigns. En las regiuns las pli autas fin al cunfin dal gaud èn per part er derasads ils gauds da lareschs e schembers ed ils gauds da tieus.

Il gaud sco spazi vital

Per numerusas spezias d'animals e da plantas furma il gaud in spazi da viver natural. A la communitad da vita dal gaud appartegnan plantas, chaglias, ervas, sorts da pastg, bulieus, fletga,



Frontispizi da la brochura edida dal l'Uffizi forestal dal Grischun.

MAD

mistgel, barba pign, verms, insects, tgirallas, ruiders, selvaschina, utschels ed anc bier auter. Ils gauds furman la cuntrada ed èn il medem mument ins las calmas en in conturn che sa mida cuntinuadamain. Gauds primitivs na datti, cun paucas excepziuns, gia dadi betg pli en Svizra. Quai che nus chattain oz en noss pajais èn gauds caracterisads da nossa cultura, che vegnan tgrads da maniera durabla.

Enturn l'onn 1860 devi nagina selvaschina d'ungla en il chantun Grischun cun excepziun dal chamutsch: Tschiers, chavriels, capricorns e

portgs selvadis eran per part gia extirpads dapi lung temp. Per questa situaziun hai dà numerus motivs sco p. ex. la giudida agricola extendida, la reduziun dal gaud en quest connex, la concorrenza tras gronds effectivs da biestga gronda e biestga manidla sco er ina chatscha na reglada. Grazia a la legislaziun forestala ed a las midadas da l'utilisaziun dal terren è il gaud vegni main sut pressiu ed ha pudì s'extender. Uschia èn er vegnidas meglieradas las cundiziuns da viver da la selvaschina: Il tschierv ed il chavriel èn puspè arrivads en il chantun enturn 1880 ed

a partir da 1920 datti puspè capricorns en il Grischun.

Protecur da privels da la natira

Senza il gaud fiss la vita da l'uman nunpussavla en las regiuns da muntogna dal Grischun: Grondas parts na fissan betg abitablas, i dess ni agricultura ni turissem. Il gaud protegia da lavinas, da bovas, d'auas grondas, da sbuvaditschs e da l'erosiun dal terren. In terz dal gaud ha en quest connex ina funcziun da protecciun tut speziala, protegind abitadis e vias. Ultra da quai furnescha il gaud oxigen, arcuna aua da baiver e gida a purifitgar l'aria. En cas da setgira e chalira extrema u da fermes suffels ha el in effect d'equilibraziun.

Il prezius sistem ecologic dal gaud po dentant esser periclità. Quai sa mussa spezialmain tar gauds ch'èn creschids suenter anteriurs tagls cumplets a moda naturala u tras plantaziuns pauc tgradas. En quests gauds èn tuttas plantas egualas concernent vegliadetgna e grondezza e quai fa il gaud labil en sia totalità. El vegn attagà da stemprads, da navadas bletschas e lavinas sco er da baus-scorsa. Sco protecur da privels da la natira, ma er per pudair ademplir sias ulteriuras funcziuns, dovra il gaud nossa protecciun e tgrira.

Furnitur da laina sco materia prima

La laina è dapi millennis ina da las pli impurtantas materias da construcziun da l'uman. Ella ha accumpagnà e caracterisà gist er il svilup cultural dal Grischun. Sper la forza idraulica, la gera e la crappa è la laina la suletta materia prima che stat a nus a disposiziun en quantitads economicamain impurtantas. Empè da duvrar products dad autras materialias ch'engrevgeschan l'ambient èsi pli cunvegnet d'applitgar la laina sco materia prima ecologica. Ella po vegnir gudagnada spertmain e cun pouca energia ed ella ha bunas qualitads staticas. Lain è modern, confortabel, da gronda qualitad, bunmartgà e stat en armonia cun la natira.

La laina na serva betg mo sco materia da construcziun, mabain er sco funtauna d'energia indigena, netta e regenerabla. Ella vegn producida permanentamain cun agid da l'energia sola-

ra, da diossid carbonic, d'aua e sals minerals. Las reservas da cotgla, da minerals da fier e d'iel mineral perencunter èn in di consumads. Sco material da brischar vegnan duvradas oz pli e pli zinslas da laina. Quellas vegnan gudagnadas da la laina che n'è betg adattada per fabritgar mobiglias u sco laina da construcziun. En il chantun Grischun pudess ins far diever da trais giadas daplai laina da brischar che quai ch'igl è oz il cas.

Spazi da recreaziun e da divertiment

Il gaud furnescha numerusas prestaziuns da paus e recreaziun: L'uman po qua sa schlucrar, far sport e crear u tgrirar la relaziun cun la natira. Quai serva er al turissem. Ma il gaud è ina communitad da vita fitg complexa cun dependenzas vicendavlas. Cur che nus passain en il gaud duessan nus ans preparar ed accordar a questa finamira.

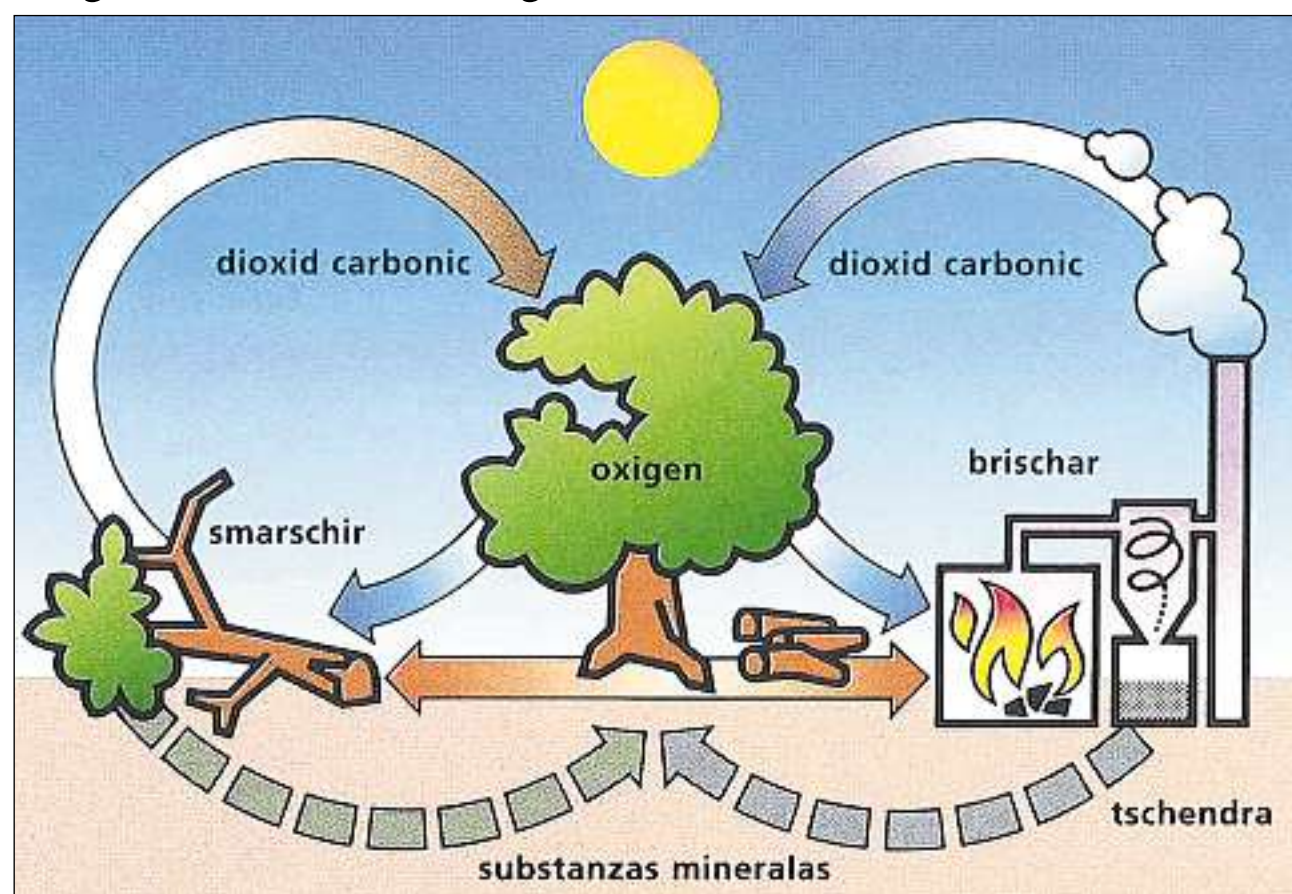
Co ma mov jau en il gaud?

- En cas d'activitads en il temp liber sa tegnair vi dals indrizzs avant maun sco vias, percurs, plazzas da paus e.u.v.
- Far fiu be en ils lieus destinads per quest intent e puspè stizzar els dal tutafatg.
- Prender resguard dals animals, evitar disturbis. Chauns èn da manar a la corda.
- Ruments duain vegnir purtads enavos a chasa.
- Plantas e bulieus èn da schanegiar. Per rimnar bulieus valan las disposiziuns davart la protecciun dals bulieus.

La presentaziun:
Uffizi forestal dal Grischun.
Gaud e laina en il Grischun.
Cuira 1997

Dapli infurmaziuns:
www.chatta.ch/?hiid=560

Stgaurar cun laina – stgaurar en la circulaziun da la natira



Il gaud absorbescha il diossid carbonic (CO₂). Or dal CO₂ cuntegni en l'aria, ord aua e substanzas nutritivas dal terren, sco er cun agid da l'energia dal sulegl, furman las plantas il lain e l'oxigen. Durant il smarschir u brischar sa mida il carbon lià en la laina puspè en CO₂ e vegn dà vinavant a ses conturn. La circulaziun dal CO₂ è pia neutrala e cumenza qua danovamain.

Las spezias da plantas las pli derasadas

Pign (Fichte/Rottanne)

La planta la pli derasada, en tuttas autezzas dal fons da la vallada fin a 2000 m s. m. cun la derasaziun principala sur 1000 m s. m.

Laresch (Lärche)

Da chattar surtut en las valladas sitgas da las Alps centralas, fin sin 2300 m s. m. (cunfin dal gaud). Suletta spezia da planta indigena che perda l'enviern la dascharina.

Tieu (Wald-, Bergföhre/Wald-, Bergkiefer)

È da chattar dapertut. Vegn savens stgatschà dad autras spezias pli fermas en la concorrenza en lieus disfavouravels sco sin la grippa, sin sablun, graveras e palids.

Schember (Arve/Zirbelkiefer)

Spezia da planta tipica per la zona subalpina superiura da las Alps centralas. Rempiazza savens il pign en las zonas pli autas e crescha fin sin 2300 m s. m. (cunfin dal gaud).

Aviez (Tanne/Weisstanne)

È surtut da chattar en territoris sumbrivauns ed umids fin en l'autezza da 1600 m s. m. L'aviez crescha nagliur en las Alps fin si tar il cunfin dal gaud.

Fau (Buche/Rotbuche)

El è derasà lunsch enturn, surtut en il Grischun settentriunal ed en las valladas meridiunales; en exposiziuns meridiunales fin sin l'autezza da 1500 m s. m. El manca dentant en regiuns sitgas (p. ex. en l'Engiadina).

Chastagner (Kastanie)

Spezia da planta introducida da l'Italia dal temp dals Romans. Dovra in clima miaivel e ritg da plievgia. Derasaziun en las valladas meridiunales fin sin ca. 1000 m s. m.